

ks. dr hab. Mieczysław Polak, prof. UAM
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Teologiczny

Recenzja rozprawy doktorskiej

ks. mgra lic. teol. Jakuba Michała Matei, „*Ojcowie nieobecni*” w wyniku emigracji zarobkowej jako wyzwanie duszpasterskie Kościoła polskiego, Kraków 2021, napisanej na seminarium z Katolickiej Nauki Społecznej pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Andrzeja Zwolińskiego przygotowana na zlecenie Rady Dyscypliny Nauki Teologicznej Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie.

Wprowadzenie

W posynodalnej adhortacji apostolskiej *Amoris laetitia* o miłości w rodzinie papież Franciszek stwierdził, że zbiera ona „owoce dwóch ostatnich synodów o rodzinie”, i daje wskazania, „które by mogły ukierunkować refleksję, dialog czy działanie duszpasterskie, a jednocześnie dawałyby technienie, bodziec i pomoc rodzinom w ich poświęceniu i w ich trudnościach” (por. AL 4). Stwierdzenie to wskazuje, iż w całokształcie misji Kościoła ważne są zarówno refleksja, dialog jak i działanie duszpasterskie, których celem jest pomoc człowiekowi, w tym wypadku człowiekowi żyjącemu w małżeństwie i rodzinie. Oferowanie kompetentnej pomocy duszpasterskiej wymaga dobrego rozeznania i refleksji nad uzyskanymi rezultatami tego rozeznania. Rozprawa doktorska ks. mgra lic. teol. Jakuba Michała Matei wpisuje się w nurt naukowej refleksji nad sytuacją wielu współczesnych małżeństw i rodzin, które zostały dotknięte problemem „nieobecności ojca”, wynikającym z emigracji zarobkowej.

Merytoryczna strona pracy

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska jest pracą teoretyczną z zakresu teologii pastoralnej (duszpasterstwa rodzin). Składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia i bibliografii. Całość liczy 299 stron wydruku komputerowego. Praca została podzielona na pięć rozdziałów. Poprzedza je wstęp, w którym Autor uzasadnia aktualność podjętej w dysertacji problematyki odwołując się do nauczania papieża Franciszka zawartego w Liście apostolskim *Patris corde* wydanym z okazji 150. rocznicy ogłoszenia świętego Józefa patronem Kościoła powszechnego. Następnie wskazuje na problem pracy, którym jest wypracowanie wskazań duszpasterskich wynikających z faktu częstej nieobecności ojca w rodzinie, związanej z emigracją zarobkową. Te postulaty dotyczą zarówno samych ojców, jak i ich rodzin. Zastosowane w pracy metody zostały określone jako: krytyczna analiza tekstów źródłowych oraz metoda opisowa. Wstęp pracy zawiera także opis jej struktury i problematyki. Z wymaganych do poprawnego opracowania naukowego elementów zabrakło we wstępie wskazania źródeł pracy oraz umiejscowienia podejmowanych badań w kontekście już przeprowadzonych w tym obszarze. Także zawarte w pierwszym rozdziale określenie stosowanych pojęć mogłoby zostać umieszczone we wstępie do pracy. Wówczas od początku lektury głównego jej korpusu czytelnik byłby już zorientowany w terminologii i zakresie pojęć używanych przez Autora.

W dysertacji można wyróżnić trzy zasadnicze wątki: historyczny, socjologiczny i teologiczny. Wątek historyczny stanowi opis zjawiska migracji jako fenomenu zarówno ogólnoswiatowego, jak polskiego. W zarysowanym tak szeroko kontekście Autor ukazuje specyfikę współczesnej emigracji zarobkowej. Stara się także określić skalę występowania zjawiska tzw. „rodzin bez ojców”, które wiąże się z podejmowaniem przez ojców pracy zarobkowej w miejscu uniemożliwiającym im codzienną obecność w rodzinie. Kwestie historyczne stanowią główną część treści pierwszego rozdziału. W kolejnych rozdziałach przeplatają się wątki: socjologiczny i teologiczny. I tak w rozdziale drugim, zatytułowanym „Rola ojca w rodzinie” Autor wskazuje najpierw na społeczne zadania męża i ojca, odwołując się do literatury socjologicznej i pedagogicznej, a następnie przechodzi do refleksji teologicznej. Refleksja teologiczna opiera się na tekstach biblijnych oraz na dokumentach oficjalnego nauczania Kościoła. Typowo socjologicznym opisem zjawiska stojącego w centrum zainteresowań badawczych Autora jest rozdział trzeci, którego sam już tytuł wskazuje na taki właśnie jego charakter. Przedstawiając jednak „socjologię rodziny bez ojca” Autor w niektórych częściach wprowadza także wątki teologiczne (np. s. 173-174). Rozdziały czwarty i piąty stanowią próbę refleksji pastoralno-teologicznej, której celem jest wypracowanie wskazań pastoralno-prakseologicznych dla duszpasterskiej działalności Kościoła katolickiego w Polsce. Sformułowane w tych częściach pracy wnioski odwołują się do określonych we wcześniejszych częściach przesłanek o charakterze socjologicznym i teologicznym.

Praca pod względem merytorycznym stanowi poprawną prezentację zagadnień określonych w poszczególnych jej rozdziałach. Jej treść zgodna jest z tematem określonym w tytule pracy. Autor w swoim podejściu do zagadnień przedstawianych w pracy umieszcza je w bardzo szerokim kontekście, mającym niekiedy niewiele wspólnego z analizowaną kwestią. W pracy pojawiają się powtórzenia wcześniej już przedstawionych zagadnień. Dość wąsko określony w tytule pracy obszar badawczy – nieobecność będąca skutkiem emigracji zarobkowej – wymusił niejako odwoływanie się do kwestii nieobecności ojca w rodzinie, wynikającej z innych powodów. Niemniej łączenie wątków nieobecności spowodowanej emigracją zarobkową z wątkami dotyczącymi śmierci męża/ojca, pozostawienia rodziny przez ojca, rozwodu wydaje się nie dostrzegać bardzo istotnych różnic, jakie występują w tych sytuacjach. Autor nie poradził sobie z określeniem specyfiki współczesnej emigracji zarobkowej. Do czasowej nieobecności ojca w rodzinie spowodowanej tą właśnie sytuacją odnosi zagadnienia dotyczące wprawdzie nieobecności ojca w rodzinie, ale wynikające z zupełnie innych powodów i niemające związku z problematyką pracy. Wątpliwość budzi odnośnienie określenia „rodzina niepełna” czy „rodzina rozbita” do sytuacji, kiedy jedno z rodziców przebywa na emigracji zarobkowej.

Innym mankamentem przedstawionego do recenzji opracowania jest nieadekwatność tematyki określonej w tytule paragrafu z jego treścią. W paragrafie: „Biblijne podstawy ojcostwa” Autor prawie nie odwołuje się do tekstów biblijnych, a w paragrafie: „Nauczanie Kościoła na temat ojcostwa” przedstawia właśnie biblijne podstawy. Niewłaściwym jest tutaj rozdzielenie tych dwóch kwestii: biblijnych podstaw i nauczania Kościoła, gdyż źródłem tego nauczania jest właśnie objawienie biblijne. Podobne uwagi odnoszą się także do paragrafu: „Zrodzenie potomstwa”, gdzie treść w dużej mierze nie odpowiada tematowi określonemu w tytule.

Dokonując oceny merytorycznej dysertacji należy najpierw wskazać na aktualność i oryginalność podjętego w niej problemu badawczego. Niewątpliwie kwestie związane z życiem małżeńskim i rodzinnym, przemiany zachodzące w tych obszarach należą do problemów aktualnych, wymagających pastoralno-teologicznej refleksji. Jakkolwiek istnieje wiele opracowań dotyczących ojcostwa, także w aspekcie problemów, jakie powoduje nieobecność ojca, oryginalność opracowania ks. mgra Matei wyznacza skoncentrowania się na czasowej nieobecności spowodowanej emigracją zarobkową. Ze względu na rosnącą wciąż liczbę ojców, którzy z tego powodu są czasowo nieobecni w rodzinie, ten problem stał się w obecnych czasach niezmiernie aktualny. Pracę charakteryzuje spojrzenie na to zagadnienie z różnych perspektyw: historycznej, socjologicznej, pedagogicznej i teologicznej. Stąd wypływa niewątpliwy walor

wymiarze nauczania papieża Franciszka i pomija całkowicie nauczanie Benedykta XVI. Niewątpliwie w nauczaniu tych papieży znajduje się wiele cennych tekstów dotyczących ojcostwa czy powołania ojca w rodzinie. Źródła pracy zostały wykorzystane poprawnie, choć są niekompletne. W bibliografii Autor poza źródłami podaje: literaturę przedmiotu, literaturę uzupełniającą oraz „inne”. W literaturze uzupełniającej zostało ujętych wiele publikacji, które niewątpliwie należą do literatury przedmiotu. Nie bardzo zrozumiała jest kategoria: „inne”. Zawarto w niej zarówno dokumenty lokalnych Kościołów, opracowania i dane GUS, jak i artykuły z czasopism oraz strony internetowe. Bibliografia świadczy o solidnej kwerendzie, jaką przeprowadził Autor dysertacji. Zawiera źródła i opracowania z różnych obszarów nauki, które odnoszą się do prezentowanego w opracowaniu zagadnienia. W bibliografii pojawiają się niekompletne zapisy, takie jak: brak roku wydania przy dokumentach Kościoła, brak podania źródła tekstu, stron. Bibliografia wymagałaby dobrej korekty redakcyjnej. Przy wielokrotnym cytowaniu tego samego dokumentu Kościoła Autor nie zastosował skrótów. Dziwi też raczej niestosowany zapis przy kolejnym powoływaniu się na dokument Kościoła – op. cit. Przypisy są stosowane poprawnie, choć nie zawsze konsekwentnie i według jednej reguły.

Język i styl pracy odpowiadają jej charakterowi. Niekiedy jednak Autor posługuje się swoistą terminologią: „pułapki wychowania” (s. 139nn), sakramenty jako „okazjonalne wydarzenia religijne” (s. 214nn), „męskie uprawnienia mężczyzny w rodzinie” (s. 74), „teologia pary ludzkiej” (s. 104). Należy jednak przyznać, że Autor wykazał się w wystarczającym stopniu znajomością i opanowaniem techniki pisania prac naukowych oraz znajomością terminologii naukowej i umiejętnością posługiwania się językiem naukowym.

Konkludując: rozprawa doktorska ks. mgra lic. teol. Jakuba Michała Matei jest od strony formalnej (metodologicznej) poprawnym naukowo przedstawieniem zagadnienia stanowiącego problem badawczy dysertacji, spełniającym w podstawowym stopniu kryteria stosowane przy przygotowywaniu, przeprowadzaniu i publikowaniu tego rodzaju badań naukowych. Niemniej – jak na to wskazano powyżej – zawiera też szereg niedociągnięć, które przed ewentualną publikacją wymagałyby dobrej korekty redakcyjnej.

Wniosek końcowy

Przedstawioną do recenzji dysertację ks. mgra lic. teol. Jakuba Michała Matei oceniam pozytywnie. Podjęty w niej problem badawczy jest oryginalny i posiada duże znaczenia zarówno dla teorii, jak i praktyki pastoralnej. Opracowanie charakteryzuje się odpowiednim stopniem oryginalności myślowej Autora i zostało przygotowane przy pomocy poprawnie dobranych metod naukowych. Praca poszerza dotychczasowy stan badań w tym obszarze i wskazuje na potrzebę ich kontynuowania. Stwierdzam zatem, że recenzowana rozprawa naukowa spełnia wymagania stawiane przez *Ustawę o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki* z dnia 14 marca 2003 r. (Dz. U. 2003, nr 65, poz. 595 z późn. zm.). W związku z tym występuję z wnioskiem do Rady Dyscypliny *Nauki Teologiczne* o dopuszczenie ks. mgra lic. teol. Jakuba Michała Matei do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

.....
ks. dr hab. Mieczysław Polak, prof. UAM

Poznań, dnia 24 maja 2021 r.

interdyscyplinarny opracowania. Wskazane powyżej jej mankamenty obniżają w znacznym stopniu wartość merytoryczną opracowania, które wskazało wprawdzie na dobrą orientację Autora w problematyce pracy, ale o wiele mniej na umiejętność analizy zebranego materiału, tworzenia syntezy opracowanych treści czy naukowej krytyki źródeł. Do wielu źródeł i opracowań Autor podchodzi w sposób referujący, opisowy nie poddając ich twórczej krytycznej analizie. Osłabia to znacznie samodzielność myślową Autora i oryginalność opracowania.

Konkludując: przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska ks. mgra lic. teol. Jakuba Michała Matei jest od strony merytorycznej poprawnym opracowaniem zagadnienia badawczego, stanowiącego główny problem pracy, jakim jest duszpasterstwo Kościoła wobec zagrożeń dla małżeństwa i rodziny spowodowanych zarobkową emigracją ojca. Opracowanie nie jest pozbawione błędów i zawiera różne, wskazane powyżej nieścisłości. Jednak – w mojej ocenie – pozwalają one na pozytywną merytoryczną ocenę dysertacji, spełniającą podstawowe kryteria naukowego opracowania problemu badawczego. Potwierdza ją także fakt, że jej Autor dąży do poznania prawdy stosując metody rzetelnego dowodzenia i logicznej analizy. Wnioski wyprowadza w oparciu o sformułowane wcześniej przesłanki. Praca może inspirować do podjęcia dalszych badań mających na celu dokładniejsze opracowanie specyfiki wpływu nieobecności ojca w rodzinie związanej z emigracją zarobkową. Dysertacja stanowi oryginalne ujęcie określonego w niej problemu naukowego. Wskazuje na posiadanie przez Doktoranta ogólnej wiedzy teoretycznej z zakresu teologii, w szczególności z duszpasterstwa rodzin oraz jej nauk pomocniczych. Poświadcza opanowanie w stopniu podstawowym umiejętności samodzielnego prowadzenia badań naukowych.

Ocena formalnej strony dysertacji

Jak wskazano wcześniej pracę rozpoczyna wstęp, w którym Autor nakreślił główny problem badawczy oraz przedstawił problematykę pracy. Opracowanie powstało w oparciu o paradygmat badawczy teologii praktycznej. Szkoda, że nie zostało na to wskazane we wstępie. W pracy można zatem wyróżnić część kryteriologiczną, kairolologiczną i pastoralno-prakseologiczną. Pierwszą z nich tworzy teologia ojcostwa oraz nauczanie Kościoła na temat małżeństwa i rodziny; drugą – odczytywanie przy pomocy danych z opracowań socjologicznych i pedagogicznych „znaków czasu” i ich teologiczna interpretacja; trzecią – wnioski i postulaty duszpasterskie dla formacji poprzez duszpasterstwo odpowiedniej postawy ojca oraz inicjatywy mające na celu pomoc rodzinie z nieobecnym czasowo ojcem w rozumieniu i przeżywaniu tej sytuacji. Stosując ten paradygmat badawczy Autor nie ustrzegł się pewnych błędów, polegających na: mało wyraźnym oddzieleniu od siebie tych trzech etapów, przenikaniem się w niektórych miejscach pracy analiz z różnych kroków badawczych, zbyt wczesnym wyprowadzaniu wniosków, bez uwzględnienia wszystkich przesłanek. Uwzględniając powyższe zastrzeżenia stwierdzam, że praca powstała w oparciu o naukowy paradygmat badawczy, co świadczy o jej poprawności metodologicznej.

We wstępie do pracy Autor zaznaczył, że będzie w niej stosował „metodę krytycznej analizy tekstów źródłowych” oraz przy prezentacji historycznego procesu emigracji i innych wątków historycznych – „metodę opisową”. Określenie metod wykorzystanych w pracy trzeba by uzupełnić o metody, które Autor wykorzystywał, a których nie wymienił, takie jak: metoda porównawcza, metoda syntezy danych uzyskanych z analizy źródeł i literatury. Autor posługuje się metodami badawczymi w sposób poprawny, choć jak wskazano wcześniej słabą stroną opracowania jest brak podejścia krytycznego do analizowanych źródeł.

Źródła pracy (literatura źródłowa) dysertacji to jeden dokument II Soboru Watykańskiego, po jednym dokumencie z nauczania papieży: Pawła VI, Piusa XI i Franciszka (drugi dokument Franciszka List *Patris corde* nie został ujęty w bibliografii), 30 dokumentów i innych wypowiedzi papieża Jana Pawła II oraz Katechizm Kościoła Katolickiego. Źródła pracy zostały dobrane poprawnie, ale niekompletnie. Autor nie uzasadnia, dlaczego nie uwzględnił w większym